

ד"ר ברכי אליצור

פרשת לך לך

"ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם"

- גזרת הגלות על שום מה?

1. הפער בדמותו של אברהם. מעלתו של אברהם וחריגות

מידותיו על רקע סיפורי הראשית, משתקפות בכל אחד מהסיפורים אודותיו. הסיפורים נפתחים בהיענות אברהם לקריאת 'לך לך' העוקרת אותו מארץ מולדתו ומובילה אותו אל ארץ בלתי נודעת, ומתעצמים בהיענות אברהם לציווי 'לך לך' השני, בו נכון אברהם לעקוד את בנו אהובו אליו ערג וכמה, על מזבח הציווי הא-להי. בנוסף, כל סיפורי אברהם חתומים בקריאה בשם ה' על ידי אברהם. כיצד, אם כן, יכול להקפיד החכם על שאלת 'במה אדע כי אירשנה', ולהעמיד את אברהם כמי שמפקפק בהבטחת ה'!?

מאמצי אברהם בקרוב רחוקים, ניכרים באימוצו של לוט ובחינוכו של פרעה ואבימלך ליראת ה'. אברהם מבשר את האמונה ב-ה' ומפיץ את חוקי המוסר בעולם. האם אותם שבויי סדום, שרבי יוחנן מאשים את אברהם בהחזרתם למלך סדום על פי דרישתו, אינם אותם רשעים העומדים במוקד הוויכוח שבין ה' לאברהם, בו אברהם הוא מי שנלחם עבורם?!

האנגריא הינה החרמה זמנית של רכוש או גיוס של אזרחים לצרכי המלך¹. רבי אלעזר מאשים את אברהם בניצול תלמידי חכמים למען צרכיו. אולם, אילו עצתו של רבי אלעזר לוותר על המלחמה ובעצם להפקיר את לוט בידי שוביו הייתה מתקבלת, אז רבי יוחנן דלעיל היה עוד יותר מתנגד לויתור אברהם על שבויי סדום! האם הכתוב לא מדגיש את דאגתו של אברהם למשכורתם של חניכיו: "בְּלִעְדֵי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֶלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עִנְרָ אֲשֶׁל וּמִמָּרָא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם" (בראשית י"ד, כ"ד), בניגוד לאנגריא שאיננה מוחזרת למי שתורם את זמנו ורכושו.

2. גזרת שיעבוד ועינוי על עם שלם מבלי שנחשפת סיבת הגזרה או מטרתה הינה אחת משאלות הגמול שהטרידו פרשנים והוגים לאורך הדורות. העמדת מעשי אברהם כגורם לשיעבוד מחריפה את הקושי הרעיוני, ומחזקת לכאורה את טענת זקני יהודה בימי יחזקאל ("ח, ב'): "אבות יאכלו בסר ושני בנים תקהינה?!"

3. אברהם מצטייר ברבות מדרשות חז"ל כמאמין האולטימטיבי, ובאחרות הוא מתואר כמי שעסק בגיור. כך נאמר במספר מקורות:

"ומעליו איש טוב זה היה אברהם שהכיר מעצמו להקב"ה ולא היה אדם שלימד אותו היאך להכיר את המקום אלא הוא מעצמו וזהו אחד מד' בני אדם שמעצמם הכירו להקדוש ברוך הוא" (במדבר רבה יד, ב)² "ואת הנפש אשר עשו בחרן, והלא אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אינם יכולים אלא למלד

א. חטאיו של אברהם במדרש

במדרשי חז"ל מצויים מקרים רבים בהם קיימות הערכות שיפוטיות כלפי אישי המקרא, שהינן שונות ולעיתים מנוגדות להערכה העולה מקריאת הרובד הגלוי של הסיפור המקראי. פעמים רבות ילמד הדרשן זכות על מעשה הנראה מפשט הכתוב כחטא, אולם ישנם גם מקרים בהם המדרש מעמיס על הדמות המקראית חטא, שאינו נזכר בכתוב, שאין עליו תוכחה ושלא ניתן עליו עונש.

אחת הדוגמאות לכך היא חבירתם של ארבעה חכמים להאשמת אברהם כמי שאחראי לגזרת השיעבוד של מאתיים ועשר שנים של ישראל במצרים:

"אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש

אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתיים ועשר שנים? מפני שעשה אנגריא בת"ח, שנאמר:

וירק את חניכיו ילידי ביתו (בראשית יד),

ושמואל אמר: מפני שהפריז על מדותיו של

הקדוש ברוך הוא, שנאמר: במה אדע כי אירשנה

(בראשית טו);

ורבי יוחנן אמר: שהפריש בני אדם מלהכנס תחת

כנפי השכינה, שנאמר: תן לי הנפש והרכוש קח לך

(בראשית יד)" (בבלי נדרים לב ע"א)

"ויצב אברהם את שבע כבשת וגו' אמר לו הקדוש

ברוך הוא אתה נתתה לו שבע כבשת חייך שאני

משהא בשמחת בניך שבעה דורות"

(בראשית רבה נ"ד)

רבי אבהו, המצטט את שאלתו של רבי אלעזר, אינו מתלבט בשאלה אם אברהם אשם בגזרת השיעבוד או חף מאחריות עליה. ההנחה המקובלת על ארבעת החכמים היא שגזרת השיעבוד היא עונש לאברהם, והמחלוקת ביניהם היא בשאלה אילו ממעשי אברהם גרמו לגזרה כה קשה.

א. רבי אלעזר מאשים את אברהם בהטלת מס עבדות על חניכיו.

ב. שמואל מייחס לאברהם פקוק בהבטחת הא-ל.

ג. ר' יוחנן מאשים את אברהם בבלימת תהליך

הצטרפותם של שבויי סדום לעם ישראל.

ד. הדרשן בבראשית רבה מבקר את הברית שכרת

אברהם עם שכניו הנכרים.

ב. אברהם חטא?

המדרשים כפשוטם מעלים שלוש שאלות כבדות משקל: ראשית, המדרש מציב פער גדול ובלתי ניתן לגישור בין דמותו של אברהם כפי שמצטיירת בפסוקים לתיאורה במדרש. בנוסף, המדרש מעמיק את קושיית הגמול, הרובצת בלאו הכי על גזרת שיעבוד עתידית (לעם שטרם נוצר). לבסוף, דמותו של אברהם כפי שמשקפת במדרשי חז"ל אחרים מעצימה בדיוק את אותם התחומים בהם מואשם אברהם בדרשה שלפנינו.

נרחיב את הדברים:

1 רש"י לבבלי בבא מציעא עח ע"א.

2 ועוד רבים, עיינו: מדרש שוחר טוב קיה, יא; בראשית רבה לח, ח; ספר הישר נח, כז.

י' היינמן, דרשות בציבור בתקופת התלמוד, עמ' 7)
 "חכמים לא היו מעוניינים כלל ועיקר בדמויות ההיסטוריות הריאליות שבמקרא, אלא בלקח שאישיות מפורסמת עשויה או עלולה ללמד את בני הדורות הבאים... מסתבר שההיסטוריוגרפיה לא עניינה אותם כלל. בשקידה על תיאור המאורעות והדמויות בדיוק כשם שהיו לא ראו כל תועלת שימושית"

(מ"ד הר, "תפיסת ההיסטוריה אצל חז"ל" עמ' 139-138) מהן, אם כן, בעיות השעה שאיתן מתמודדים רבי יוחנן ותלמידיו בישיבת טבריה? מה פשר המחלוקת ביניהם? נציע את עמדתם של ר' יוחנן ור' אלעזר, על רקע המאפיינים היחודיים של התקופה בה פעלו, ובאמצעותם ננסה לעמוד על מסריהן ולקחיהן של הדרשות, החורגים מעבר לפרשנות הפסוקים, ומהווים עצות להנהגה ולאורח חיים.

ד. רבי יוחנן אמר: שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה

ר' יוחנן, גדול חכמי התלמוד בארץ ישראל, מקדיש דרשות רבות לסנוגוריה על חוטאים מקראיים, ללימוד זכות על חטאיהן, ולקרובן של דמויות מקראיות שנדחו מהציבור עקב חטאיהן:

"ושבואל בן גרשם בן מנשה נגיד על האוצרות. וכי שבואל שמו? והלא יהונתן שמו! א"ר יוחנן: ששב לאל בכל לבו" (בבלי בבא בתרא קי ע"א)
 א"ר יוחנן: ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו, שנאמר: ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו.
 אמר רבי יוחנן: כל האומר מנשה אין לו חלק לעולם הבא מרפה ידיהן של בעלי תשובה. אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מאי דכתיב וישמע אליו ויחתר לו⁵, ויעתר לו מיבעי ליה! - מלמד שעשה לו הקדוש ברוך הוא כמין מחתרת ברקיע, כדי לקבלו בתשובה, מפני מדת הדין" (בבלי סנהדרין קג ע"א)
 "וימת שם עם ארון האלהים - אמר רבי יוחנן: עוזא בא לעולם הבא, שנאמר: עם ארון האלהים, מה ארון לעולם קיים, אף עוזא בא לעוה"ב" (בבלי סוטה לה ע"א-ע"ב)

כמו כן ניכרת עמדתו האוהדת של ר' יוחנן כלפי גרים בפסיקה ובדרשה. כך בנוגע למעמדם של גורים אומר: "ואמר רבי יוחנן, זאת אומרת: מקבלין גרים מתרמוד!" (בבלי יבמות טז ע"ב; עז ע"א)
 ובדרשתו בשם רבי שמעון בן יהוצדק כנגד פגיעת שאול בגרים מקרב הגבעונים:

"ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר עד נתן מים עליהם מן השמים ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם וחית השדה לילה, והא כתיב: (דברים כ"א) לא תלין נבלתו על העץ! אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא, שהיו עוברים ושבים אומרים: מה טיבן של אלו? הללו

שהיה אברהם אבינו מגיירם ומכניסם תחת כנפי השכינה" (ספרי דברים לב)
 "ויקרא שם בשם ה' אל עולם - אמר ריש לקיש: אל תיקרי ויקרא אלא ויקריא, מלמד, שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקדוש ברוך הוא בפה כל עובר ושב, כיצד? לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו, אמר להם: וכי משלי אכלתם? משל אלהי עולם אכלתם, הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם" (בבלי סוטה י ע"א-ע"ב)

האם מקורות אלו לא עומדים בניגוד גמור לדברי ר' יוחנן ושמואל?

ג. דרכי הלימוד של המדרש

לאור נתונים אלו, נראה לשער כי החכמים בדרשות אלו לא התכוונו לפרש את פשט הפסוקים, לא ניסו לקרוא תגר על צדיקותו של אברהם ולא התיימרו לתת הסבר למהלכי ה'. סיבתם של מהלכים אלו לא נחשפה אף למי שהיה שותף לתכנון העתידי של חורבן סדום עקב היותו נבחר האל-להנחלת האמונה והמוסר³, וממילא לא התיימרו גם חכמים אלו לפרשם.

כיצד אם כן יש להבין את דבריהם? לאיזו תכלית טפלו חכמים האשמות חמורות אלו באברהם? הוגים וחוקרים בדורות השונים ניתבו דרכי לימוד של מדרש, וחשפו את מטרתם, כפי שנראה.

הוגים קדומים כרב שרירא גאון והרמב"ם, ביקשו ליצור הבחנה ברורה בין דברי הלכה שיש חובה לקבלם כפשוטם לבין דברי מדרש ואגדה, שחובה זו לא חלה לגביהם:

"ואמר מר [רב שרירא]: הני מילי דנפקי מפסוקי ומקרי מדרש ואגדה אומדנא נינהו. ויש מהן שהוא כן... והרבה יש שאינו כן... וכן אגדות שאמרו תלמידי התלמידים כגון רבי תנחומא ורבי אושעיא וזולתם רובם אינו כן ולכן אין סומכין על דברי אגדה. והנכון מהם מה שמתחזק מן השכל ומן המקרא מדבריהם, ואין סוף ותכלה לאגדות. הו יודעים כי דברי אגדה לאו כשמועה (=כהלכה) הם, אלא כל אחד דורש מה שעלה על לבו כגון 'אפשר' ויש לומר', לא דבר חתוך. לפיכך אין סומכין עליהם"

(אוצר הגאונים בבבלי סנהדרין קיא ע"ב, עמ' תקמו-תקמז ולבבלי חגיגה יד ע"א עמ' 60)⁴

י' היינמן ומ"ד הר עמדו על מטרת הדרשות ותפקידן: "באמצעות הדרשה בציבור השתדלו החכמים להורות וללמד את הקהל... את יסודות האמונה היהודית. הדרשה שמשה להם הזדמנות להשיב על בעיות השעה, להגיב על דעותיהן של הכיתות והכופרים, ולהאיר באור חדש את דברי התורה ולחשוף את משמעותה בשביל ה'דורות הללו"

³ ראו דברי ה': 'ו-ה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה: ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גווי הארץ: כי ידעתינו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עלי" (בראשית י"ח, י"ז-ט).

⁴ וכן: רמב"ם, הקדמה לפרק חלק: "ונתאמת להם שדבריהם יש לו נגלה ונסתר; וכי הם, בכל מה שאומרים מן הדברים הנמנעים, דיברו בהם בדרך חידה ומשל, כי זה דרך החכמים הגדולים... ואיך יקשה עלינו לסבור פירוש על דבריהם ולהוציאם מפשטם כדי שיאות לשכל ויסיכים על האמת ועם כתיב הקודש, והם בעצמם סוברים בפסוקי המקרא ומוציאים אותם מפשוטם ומשימים אותם משל?"

⁵ נראה כי לפני ר' יוחנן היה נוסח מקראי אחר מזה שמצוי בידינו, ובו הופיעה המילה 'ויחתר'. רש"י מצביע על אפשרות כזו. 'זמבחוץ כתיב ויעתר לו כך שמעתי', נראה כי רש"י מבין את ההבדלים בציטוט הפסוק כשינויי קרי וכתוב. הכתיב - ויחתר והקרי 'ויעתר'.

המצב הכלכלי הקשה בימי רבי יהודה נשיאה (נכדו של רבי) הביא אותו לשקול מחדש פטור זה, ולהרחיב את חוג החייבים בחובות הציבוריות, כפי שעולה מכמה מקורות חז"ל כגון:

"רבי יהודה נשיאה רמא דשורא אדרבנן [ר' יהודה נשיאה רצה לשתף את החכמים בהוצאות הכרוכות בבניית החומה שתגן על טבריה], אמר ריש לקיש: רבנן לא צריכי נטירותא, דכתיב: אספרם מחול ירבון, ... וקל וחומר: ומה חול שמועט - מגין על הים, מעשיהם של צדיקים שהם מרובים - לא כל שכן שמגינים עליהם. כי אתא לקמיה דרבי יוחנן, אמר ליה, מאי טעמא לא תימא ליה מהא: אני חומה ושדי כמגדלות, אני חומה - זו תורה, ושדי כמגדלות - אלו תלמידי חכמים" (שם ז ע"ב)

נראה שחרף ההתנגדות לתשלום המסים, הגביה המסיבית המשיכה, כפי שניתן ללמוד מהמשך העימות בין ריש לקיש לנשיא:

"תרגום: כשעלה רבי שמעון בן לקיש לשאול בשלומי של הנשיא, אמר לו: התפלל עלי שכן מלכות [רומי] גוזלת וחומסת. אמר לו ריש לקיש: תפסיק ליטול מס מהעם, והמלכות תפסיק לדרוש את ממונך (בראשית רבה עח, יב עמ' 931-932).

על מקומו של מס האנגריא בעול הכבד שהושת על העם, ניתן ללמוד מדרשת רבי יוחנן המסביר את הסיבה למרד ירבעם, ומדרשת רבי אלעזר על אברהם:

"אמר רבי יוחנן: מפני מה זכה ירבעם למלכות - מפני שהוכיח את שלמה. ומפני מה נענש - מפני שהוכיחו ברבים. שנאמר וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא סגר את פרץ עיר דוד אביו. אמר לו: דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל, ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא לבת פרעה?"

(בבלי סנהדרין קא ע"ב)

חכמים חששו כי הטלת עול המס עליהם תקרב את קיצה של החברה היהודית בארץ ישראל. התמוטטותם הכלכלית תגרום לירידתם לבבל, ובכך יקבעו את גורלם ועתידם של הנשואים בארץ.

רבי אלעזר (בן פדת) הינו תלמידו של רבי יוחנן. האם בדרשתו על הגורם לגזרת השיעבוד הוא מתנגד לעמדת רבו (שהרי רבי אלעזר רצה לשמור על החכמים, בעוד שרבי יוחנן דיבר על קירוב הרחוקים)? האם רבי אלעזר נמנה על ההנהגה השמרנית והתנגד לקרובם של 'פושעי ישראל'? מהדרשה שלהלן ניתן ללמוד כי רבי אלעזר הוא שותף מלא לשאיפת רבו לקירוב נכרים. ואף על פי כן, הוא מתנגד לרבו בהסבר מהות חטאו של אברהם. אדרבה, מעשי אברהם משמשים מופת לקרוב גרים:

"ויקח אברהם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם וגו' [ואת הנפש אשר עשו] רבי לעזר בשם ר' יוסי בן זימרא אם מתכנסים הם כל האומות ליבראות יתוש אחד אין יכולין לזרוק בו נשמה ואת אמרת ואת הנפש אשר עשו, אלא אילו הגרים, ויאמר שגייירו, למה שעשו, אלא ללמדך שכל מי שמקרב את הגוי כילו בראו"

(בראשית רבה ל"ט, ה' עמ' 378 - 379)

הדרשה העוסקת בסיבת עונשו של אברהם מציבה שאלה תיאולוגית המתחקה אחר הסיבות העלולות לגרום לגלות. רבי יוחנן טוען כי גלות נגרמת מחוסר נכונות מצד העם ומנהיגיו לקרב נפשות תועות, ואילו רבי אלעזר סבור כי

בני מלכים הם, ומה עשו? פשטו ידיהם בגרים גרורים, אמרו: אין לך אומה שראויה להדבק בה כזו, ומה בני מלכים כן, בני הדיוטות על אחת כמה וכמה! ומה גרים גרורים כן, ישראל על אחת כמה וכמה! מיד נתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף, שנאמר: (מלכים א' ה) ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר" (שם עט ע"א)

לעומת זאת, מגנה רבי יוחנן אישים מהמקרא שהיה בכוחם למנוע חטאים מקרב הציבור ולא פעלו לשם כך. זה היחס לנח, שהיה צדיק "בדורותיו ולא בדורות אחרים" (בבלי סנהדרין קח ע"א) ולאברהם "שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה" (בבלי נדרים לב ע"א).

רבי יוחנן שימש כמנהיגו הרוחני של הציבור הארצישראלי בראשית תקופת התלמוד, תקופה המאופיינת במשבר כלכלי חמור שהביא לירידה גדולה לבבל. בנוסף למשבר הכלכלי, התמודדה החברה היהודית בארץ ישראל עם תעמולה נוצרית שניסתה לצודד נפשות, תוך שהיא מנצלת את חולשתם של העניים ומעודדת אותם להצטרף לשורותיה על ידי טיפוח העוני והפיכתו לאידיאל. מעמדם של היהודים הנוצרים שהלכו שבי אחר הבטחות הנוצרים, אולם לא הדירו את רגליהם מבתי המדרש ומבתי התפילה היהודיים, היה נתון למחלוקת בין שמרנים שקראו להדחתם לבין הליברלים, ששאפו לקרבם בחזרה⁶. נראה כי עמדתו של ר' יוחנן ביחס למעמדם הינה חד משמעית, והוא סבור כי אי קבלתם תוביל לקיצו של הישוב היהודי בארץ ישראל.

כך צריך, אם כן, לפרש את הדרשה: רבי יוחנן נאחז, בדרשתו על אברהם, בגלות הראשונה שנגזרה על העם. באמצעות גלות זו, מבטא רבי יוחנן את תפיסתו כי על הציבור מוטלת החובה להאבק בבקשת היריב התיאולוגי "תן לי הנפש", כדי למנוע פורענות של "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם".

ה. אמר רבי אלעזר: מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים

אחת ההשלכות של המשבר הכלכלי, שתארנו לעיל, היתה הפגיעה במעמד החכמים. מעמד זה זכה ליחס מועדף ולזכויות מטעם ההנהגה מימי רבי יהודה הנשיא, שדאג לטפחו בשל חשיבותו ותרומתו לחיי התורה והרוח בארץ ישראל. אחת הפריבילגיות ממנה נהנו חכמים, היא הפטור ממסים, וחובת בני העיר לתמיכה כלכלית בהם. כך נאמר בגמרא:

"כהווא דמי כלילא דשדו אטבריא, אתו לקמיה דרבי ואמרו ליה: ליתבו רבנן בהדן, אמר להו: לא. אמרו ליה: ערוקינן, [אמר להם:] ערוקי⁷ לא. (בבלי בבא בתרא ח ע"א)

⁶ ראו דברי תלמידו חברו של ר' יוחנן: "אמר ריש לקיש: אין אור של גיהנם שולטת בפושעי ישראל, קל וחומר ממזבח הזהב; מה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב, כמה שנים אין האור שולטת בו, פושעי ישראל שמלאין מצות כרמון, דכתיב כפלא הרמון רקתך, אל תקרי רקתך אלא רגנין שבך - על אחת כמה וכמה" (בבלי חגיגה כז ע"א).

⁷ תרגום: כאותו דמי העטרת, מיסים שהטיל המלך כדי לקנות לעצמו כתר, שהוטלו על תושבי העיר טבריה. הגיעו התושבים לפני רבי וביקשו שגם חכמים ישאו בעול התשלום. אמר להם: לא, חכמים לא ישאו בעול התשלום. אמרו לו: אנחנו נברח. אמר להם: ברוחו.

החשיבות הרבה שמעניק רבי אלעזר למצבו הכלכלי של האדם, והעובדה שאף רואה בו את אחד היסודות המרכזיים אשר בהם תלויה ישיבת העם בארצו, נובעת כפי הנראה מסיפור חייו ומניסיונו האישי. עונו של רבי אלעזר נזכר בשתי מסורות בתלמוד הבבלי:

"רבי אלעזר בן פדת דחיקא ליה מילתא טובא [היתה דחוקה פרנסתו הרבה]¹¹. עבד מלתא ולא הוה ליה מידי למטעם [הקיז דם ולא היה לו דבר לטעום], שקל ברא דתומא ושדייה בפומיה, חלש לביה וניס [לקח שן אחת של שום ונחלש ליבו והתעלף]. אזול רבנן לשילוי ביה, חזיהו דקא בכי וחיך, ונפק צוציתא דנורא מאפותיה [ראו אותו שהוא בוכה וצוחק ויוצאת קרן אור ממצחו]. כי אתער אמרו ליה: מאי טעמא קבכית וחיית? - אמר להו: דהוה יתיב עמי הקדוש ברוך הוא, ואמרי ליה: **עד מתי אצטער בהאי עלמא?** [ואמרתי לו עד מתי אצטער בעולם הזה] ואמר לי: אלעזר בני, ניחא לך דאפכיה לעלמא מרישא? **אפשר דמתילדת בשעתא דמוזני** [האם נח לך שאהפוך את העולם מראשיתו, אפשר שאז תולד בשעה של מזונות]. אמרי לקמיה: כולי האי, ואפשר? [אמרתי לפניו כל כך ישתנה העולם ועדיין רק אפשר ולא ודאי] אמרי ליה: דחיי טפי או דחיינא? אמר לי: דחייית. אמרי לקמיה: אם כן, לא בעינא. אמר לי: בהאי אגרא דאמרת לא בעינא - יהיבנא לך לעלמא דאתי תליסרי נהרוותא דמשחא אפרסמון דכיי, כפרת ודיגלת, דמענגת בהו [אמר לי: בשכר זה שאמרת אין אני רוצה נותן אני לך לעולם הבא שלשה עשר נהרות שמן אפרסמון טהור גדולים כפרת וכחידקל שתתענג בהם]. אמרי לקמיה: האי, ותו לא? [אמרתי לפניו: רק זה ולא עוד] - אמר לי: ולחברך מאי יהיבנא? - אמרי ליה: ואנא מגברא דלית ליה בעינא? [אמרתי לו: ואני מאדם שאין לו אני מבקש הלא אתה יכול לעשות הכל] מחיין באסקוטלא אפותאי, ואמר לי: אלעזר ברי, גירי בך, גירי! [היכה אותי באצבע על מצחי ואמר לי בחיבה אלעזר בני חיצני אני יורה בך וממגע אצבע זה יצא הזוהר ממצחו]"

(בבלי תענית כה ע"א)

"רבי אלעזר חלש, על לגביה רבי יוחנן. חזא דהוה קא גני בבית אפל, גלייה לדרעייה ונפל נהורא. חזייה דהוה קא בכי רבי אלעזר. אמר ליה: אמאי קא בכית? אי משום תורה דלא אפשת - שנינו: אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים! **ואי משום מוזני - לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות!** ואי משום בני - דין גרמא דעשיראה ביר. אמר ליה: להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא. אמר ליה: על דא ודאי קא בכית, ובכו תרוייהו. אדהכי והכי, אמר ליה: חביבין עליך יסורין? אמר ליה: לא הן ולא שכרן. אמר ליה: הב לי ידך, יהב ליה ידיה ואוקמיה" (בבלי ברכות ה ע"ב)

שאלת רבי אבהו "מפני מה נענש אברהם ונשתעבדו בניו למצרים?" מהווה פתיח לדרשה ציבורית בה חושפים גדולי החכמים את משנתם. החכמים מציבים עקרונות לחיזוק

11 התרגום על פי מהדורת שטיינזלץ.

גלות נגרמת ממצב של פגיעה כלכלית בחכמים וגיוסם לצרכים הפוגעים בעיסוקם בתורה.

אם נגדיר זאת בביטוי מושאל: רבי אלעזר הינו בעל גישה 'מרקסיסטית', המתמקדת באלמנטים הכלכליים ורואה אותם כראשונים בחשיבותם מבחינת השפעתם על היבטים האחרים המעצבים את החברה כגון דת ואידיאולוגיה. גישתו 'המרקסיסטית' של רבי אלעזר ניכרת במאמרים רבים המיוחסים לו, בהם הוא דן (יותר מכל חכם אחר) בחשיבות מצוות הצדקה, בגדרה, בקשיי הפרנסה ובעוני:

"אמר רבי אלעזר: גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות... ואמר רבי אלעזר: גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, ... ואמר רבי אלעזר: אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה... ואמר רבי אלעזר: כל העושה צדקה ומשפט - כאילו מילא כל העולם כולו חסד..." (בבלי סוכה מט ע"ב)

"אמר ר' אלעזר: ... כל המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים, והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה" (בבלי כתובות קיא ע"ב)

"ואמר רבי אלעזר: כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם, שנאמר: השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (בבלי יבמות סג ע"א).

"רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו: כיון שנצטרך אדם לבריות - פניו משתנות ככרום, שנאמר: כרם זלת לבני אדם" (בבלי ברכות ו' ע"ב)⁸

גישה זו מוצאת את ביטויה גם בדרשותיו של רבי אלעזר המתתייחסות להיבטים כלכליים בהתנהגותם של אישי מקרא:

"לאברהם למקנה לעיני בני חת. אמר רבי לעזר כמה דיות משתפכות כמה קולמוסין משתברין כדי לכתוב בני חת, עשרה פעמים כתוב בני חת כנגד עשרת הדיברות, ללמדך שכל מי שהוא מברר מקחו שלצדיק כאילו קיים עשרת הדיברות" (בראשית רבה נח, י"ח עמ' 629)

"ויותר יעקב לבדו - אמר רבי אלעזר: שנשתייר על פכין קטנים, מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם וכל כך למה - לפי שאין פושטין ידיהן בגזל" (בבלי חולין צא ע"א)

"ותקח לו תבת גומא - מאי שנא גומא? אמר רבי אלעזר: מיכן לצדיקים שממונם חביב עליהן יותר מגופן, וכל כך למה? לפי שאין פושטין ידיהן בגזל" (בבלי סוטה יב ע"א)⁹

ובאופן הישיר ביותר בהסברו לפסוק המתאר את עונשם של קרח ועדתו:

"עשר שמור לבעליו לרעתו, אמר רבי שמעון בן לקיש: זו עשרו של קרח, (שנאמר) ואת כל היקום אשר ברגליהם, אמר רבי אלעזר: זה **ממונו של אדם שמעמידו על רגליו** [רש"י: שמעמידו על רגליו - שמשמח לבו]" (בבלי פסחים קיט ע"א)

ר' אלעזר מתעלם מהעובדה שהפסוק מתאר עונש¹⁰, וחלוק על עמדת חבריו כי "עושר שמור לבעליו לרעתו" (בראשית רבה נ', ט"ז-ז"ז).

⁸ וכן: בבלי שבת קנ ע"א; בבא בתרא ט ע"א-ע"ב; סנהדרין קח ע"ב; שוחר טוב קו ע"א; בראשית רבה כ', ט' עמ' 192-193.

⁹ וכן: בבלי סנהדרין יט ע"ב; ויקרא רבה לד, ח, עמ' תשפד-תשפח; בבלי מנחות עו ע"ב; פו ע"ב.

¹⁰ "ואשר עשה לדתן ולאבירם בני אֱלִיָּאב בן ראובן אשר פָּצְתָה האָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַעַם וְאֶת בְּתִיָּהֶם וְאֶת אֶהֱלִיָּהֶם וְאֶת כָּל הַיְּקוּמִים אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל יִשְׂרָאֵל" (דברים י"א, ו').

אחיזתנו בארץ ישראל ומזהירים מפני מעשים שיחבלו בתהליך ויובילו גלות ושממת הארץ מיושביה. הסוגיות הרות גורל הנדונות בתשובותיהן הן: מעמדם של תינוקות שנשבו, חובת התמיכה בתלמידי חכמים וגבולות המגע והסכמי ברית עם נכרים. סוגיות אלו מהוות אבני דרך לדורות להנהגת העם בארצו.

המופת בדמותו של אברהם כפי שהוצגה על ידי האל "כי ידעתיו למען יצוה את בניו ... לעשות צדקה ומשפט", חלוץ מתישבי ארץ ישראל, משמשת את החכמים להנחלת ערכים לניהול חיי עם ומדינה לדורות.

* ..... *

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולד"ר ברכי אליצור תשע"ד *

* עורך: אורי יעקב בירן *

* ..... *

* בית המדרש הווירטואלי *

* מיסודו של *

* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *

* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *

* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *

* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *

* דוא"ל: office@etzion.org.il *

* לביטול רישום לשיעור: *

* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *

* ..... *